

JURIDISKA FAKULTETEN
vid Lunds universitet

Nina Laukkanen Mållberg

Öst- och Västtyskland –
sammanslagningen och den nya
juridiken

Examensarbete
20 poäng

Hans-Heinrich Vogel

Internationell rätt

Höstterminen 2007

Innehåll

SAMMANFATTNING	1
FÖRORD	2
FÖRKORTNINGAR	3
1 INLEDNING	4
1.1 Det historiska händelseförloppet	4
1.1.1 Kommunalval i maj 1989 och flyktväg via Ungern	4
1.1.2 Protester och demonstrationer och DDR 40 år	5
1.1.3 Murens fall	6
1.1.4 Avslutning	6
1.2 Bakgrund till DDR:s och BRD:s juridik i samband med sammanslagningen	7
1.2.1 Rättens roll i omvandlingen från socialism till kapitalism	7
1.2.2 Transformationsregler	8
1.2.3 Svårigheter att gå från öst till väst	8
1.3 Rätten i DDR – en översikt	9
2 FÖRDRAGEN MELLAN DDR OCH BRD	10
2.1 Einigungsvertrag	10
2.2 Zwei- + Vier-Vertrag	11
2.3 Staatsvertrag über die Währungs-, Wirtschafts-, und Sozialunion	11
2.4 Mantelgesetz	13
3 FÖRSTA TIDEN EFTER SAMMANSLAGNINGEN	14
3.1 DDR-rätt i dagens Tyskland	14
4 ÄGANDERÄTT OCH FASTIGHETSÄTT	15
4.1 Inledning	15
4.2 Bakgrund	15
4.3 Restitution och expropriation	16
4.4 Avslutning	18
5 ARBETS- OCH SOCIALÄTT	19

5.1	Inledning	19
5.2	Bakgrund	19
5.3	Problem	20
5.4	Lösningar	20
5.5	Avslut	22
6	DEN JURIDISKA UTBILDNINGEN OCH YRKESUTÖVNINGEN	23
6.1	Inledning	23
6.2	Bakgrund	23
6.3	Problem	23
6.4	Lösning	24
6.5	Avslut	25
7	ANALYS OCH SLUTSATSER	26
	BILAGA A	28
	KÄLL- OCH LITTERATURFÖRTECKNING	29
	RÄTTSFALLSFÖRTECKNING	31

Sammanfattning

När DDR, Deutsche Demokratische Republik, Östtyskland, föll och muren i Berlin rämnde blev de två grannländerna en förenad tysk stat. Östtysklands rätt skulle nu bli en del av det enade Tysklands rättsordning och det socialistiska styret skulle bort.

Detta arbete kommer att ta upp de historiska händelser som ledde fram till Tysklands återförening samt vad som hände inom äganderätten, fastighetsrätten, arbets- och socialförsäkringsrätten och den juridiska utbildningen och yrkesutövningen, när Östtyskland inte längre fanns.

Mycket kommer att fokuseras på det bakomliggande orsakerna och fördragen som det nya gemensamma tyska rättssystemet bygger på, och det hela kommer att avslutas med en analys av det som i modern tid kom att bli kallad en ”juridisk revolution”.

Förord

Vad var överhuvudtaget början till att de två staterna Östtyskland och Västtyskland slogs ihop? Vad skedde efter sammanslagningen? Blev plötsligt det enade Tyskland en ny, perfekt europeisk stat med juridik hämtad från det kapitalistiska Västtyskland?

Tyskland med dess kultur och språk har alltid intresserat mig. Efter att ha studerat i Tyskland sammanlagt ett och halvt år (Freiburg och Würzburg) kändes det naturligt att inom examensarbetet behandla något som hade med Tyskland att göra.

Det jag i detta arbete vill ta reda och visa på är hur den juridiska sammanslagningen gick till. Det var inte bara de yttre medianpassade strukturerna som förändrades, såsom att Trabantbilar intog väst och östtyskars stora ögon över det överdådiga liv som västtyskar förde, utan även det inre förändrades. Vad med äganderätten och expropriationer? Vad med Östtysklands VEB (Volkseigene Betriebe)?

I uppsatsen kommer jag att efter en historisk bakgrund att gå igenom tre olika områden inom den tyska juridiken (äganderätten, fastighetsrätten och expropriationsrätten, arbets- och socialförsäkringsrätten och den juridiska utbildningen) för att se på vilket sätt de förändrades. De tre områden jag valt är efter eget intresse och påvisar på så sätt inte de tre mest populära eller de tre mest förändrade juridiska styckena. Även om man kan tro det, togs inte all juridik från Väst för att skapa grunden för det gemensamma Tyskland, utan en del från Öst kunde faktiskt användas. Även om övergången dock inte alltid blev dramatisk från östligt till västligt, kan det vara mycket intressant att titta närmre på allt jobb som ändå föregick den nya samlade juridiken för Förbundsrepubliken Tyskland.

Avslutningsvis kommer jag att sammanfatta tankar i en analysdel och ge min egen syn på det Tyskland som skapats ur sammanslagningen.

Förkortningar

BGB	Bürgerliches Gesetzbuch
VEB	Volkseigene Betrieb
DDR	Deutsche Demokratische Republik
BRD	Bundesrepublik Deutschland
SED	Sozialistische Einheitspartei Deutschlands
EinigV	Einigungsvertrag
art	artikel
GG	Grundgesetz
BrS	Bundesanstalt für vereinigungsbedingte Sonderfragen
DM	D-Mark
FDJ	Freie Deutsche Jugend

1 Inledning

1.1 Det historiska händelseförloppet

Trots detta, som enligt många kom att spås som en av 1900-talets största händelser, är det relativt svårt att hitta information om själva sammanslagningen och tiden därefter. Att hitta fakta och information om de juridiska förändringarna och de sociala skiftningarna kräver numera nästintill detektivarbete då man i Tyskland egentligen ännu inte lagt ner alltför mycket tid på att dokumentera dessa skeenden, speciellt inom juridiken.

Med den nya generation som växer upp med sammanslagningen flera år före sin födsel är det gamla delade Tyskland blott ett minne som man sett på tv och fått berättat för sig. En naturlig del av historian som dock inte spelat någon större roll. Detta till trots fanns och verkade staten DDR i drygt 40 år.

Men många tyskar (både från väst och det forna öst) finner fortfarande nöje i att vårda de gamla östminnena, vare sig det gäller gamla bilar, kläder eller musik och liknande. Detta har fått namnet ”ostalgi” som numera är ett välkänt begrepp i Tyskland.

Den nionde november 1989 föll Berlinmuren¹. Det officiella datumet för Öst- och Väst-Tysklands återförenande är dock den 3 oktober 1990². Det var en spännande och händelserik period i europeisk historia både tiden innan murens fall och en bra bit in på 1990-talet.

Låt oss gå igenom bakgrunden till sammanslagningen i ett par viktiga steg.

1.1.1 Kommunalval i maj 1989 och flyktväg via Ungern

Att rösta i DDR innebar inte många valmöjligheter. Inför val gick kommunistpartiet och dess skuggpartier och folkrörelser ihop för ett gemensamt valmanifest och gemensam kandidatlista (en lista där endast kommunistpartiets, SED:s kandidater fick ställa upp, detta för att inga splittringar skulle ske). Folket fick sedan gå och hämta en valsedel för att sedan vika ihop den och lägga den i valurnan. Ville man vika i ett valbås, kanske till och med stryka ett namn på listan, vilket sågs som ”antisocialistiskt” och var föga populärt. Valdeltagandet var som alltid högt

---

¹ Falk, Maria; ”Tysklands inre enande” s. 5.

² Marsh, David; ”Det nya Tyskland” s. 14.

denna vår 1989 i Östberlin, hela 98,85 %³. Lät man bli att utnyttja sin valmöjlighet/valplikt bestraffades man av myndigheterna med svårigheter i framtiden med statsbyråkratin, till exempel om man ville ansöka om utresa.

Resultatet blev som väntat ett klart ja till enhetslistan och SED med 98,77 %⁴. Dock blev efterspelet ett helt annat än väntat. Myndigheterna anklagades dagen efter för valfusk av grupper som själva gått igenom vissa valkretsars röster. Dessa grupper påstod att hela 10 % röstat emot SED, men SED avvisade anklagelserna och påstod att valet genomförts i god ordning.

Den protestantiska kyrkan lämnade sedan in en protest som dock lämnades utan någon som helst kommentar.

Detta uppmärksammade kommunalval i Östberlin förändrade dock inget speciellt. Något överraskande lättade istället grannen Ungern på sina gränser till Österrike i maj 1989. Detta blev en utväg för östtyskar som såg denna öppning i järnridån som en nystart för ett bättre liv i Västtyskland. Utan att behöva vänta i kanske flera år på tillstånd att tillfälligt få lämna landet kunde man nu utan svårigheter resa ut eller flytta för gott. Siffrorna talar sitt tydliga språk. Under de första fyra månaderna 1989 lämnade 21 000 östtyskar DDR (de flesta med godkänt tillstånd), under endast månaden maj flyttade mer än 10 000⁵. Redan i september samma år öppnades gränsen helt trots Östberlins protester.

1.1.2 **Protester och demonstrationer och DDR 40 år**

Den protestantiska/evangeliska kyrkan var inom DDR en sorts fristad för de oppositionella som på flera olika platser i landet bildade fredsrörelser som trots utan någon central ledning ordnade till exempel seminarier om mänskliga rättigheter och fredliga demonstrationer. Speciellt yngre människor kunde här något mer öppet vädra sina åsikter med likasinnade.

Under 1980-talet växte sig dessa grupper starkare, och detta skedde trots att det ibland förekom räder som resulterade i utvisning av personer och att tidningar, böcker och liknande informationsmaterial beslagtogs.

Under den tidiga hösten 1989 började fredsbönerna i Nicolaikyrkan i Leipzig följas av fredliga demonstrationer som snabbt samlade stora mängder människor. Till en början runt 5 000 men bara en vecka senare var

---

³ Falk, Maria; "DDR – en stat ger upp" s. 4.

⁴ Falk, Maria; "DDR – en stat ger upp" s. 4.

⁵ Falk, Maria; "DDR – en stat ger upp" s. 5.

man uppe i 25 000 personer. Även om polisen fängslade och bötesfällde människor fortsatte demonstrationerna.⁶

Den 7 oktober 1989 fyllde DDR 40 år. Detta firades med stor pompa och ståt; ett avspärrat område i och omkring Berlin, ditkallade flaggviftare, inreseförbud för misstänkta oppositionella och Michail Gorbatjov som hedersgäst. Den östtyske stats- och partichefen Erich Honecker menade att människor som ”hyser förhoppningar om reformer i riktning mot borgerlig demokrati och kapitalism bygger sina önskemål på lösan sand”⁷. Detta till trots demonstrerade hela 70 000 personer i Leipzig två dagar efter DDR:s fyrtioårsjubileum. Även om Honecker velat använda vapen lyckades man avvärja detta och demonstrationerna fortsatte och Honecker tvingades avgå strax därefter. Efter det rasade regering och även SED:s högsta organ, politbyrån.

1.1.3 Murens fall

Krisen växte i DDR och regimen insåg att man var tvungen att göra något. Den nionde november 1989 meddelade SED:s centralkommitté tidigt på kvällen att alla gränser mot Västtyskland hade öppnats. Beskedet kom så överraskande att det tog flera timmar innan folk förstod vad som verkligen skett. Under den hela följande natten rådde folkfest i Västberlin, man välkomnade östtyskar som strömmande in genom de gränspassagerna och de hål man öppnat upp i den historiska muren som delat en europeisk huvudstad i 28 år. Tiotusentals östtyskar passerade gränsen under kvällen och natten och man firade att åter få se sina nära och kära som kanske blivit kvar på andra sidan muren när den byggdes.

1.1.4 Avslutning

Den sista tiden innan Östtyskland föll var dramatisk och snabb i vändningarna. Dock hade närmanden mellan de båda länderna redan på 1970-talet skett, dock i ganska liten skala. År 1972 är en milstolpe i relationen mellan Öst och Väst då de båda staterna med Västtysklands Willy Brandt i spetsen skrev på ”Grundlagenverdrag”, Grundlagsfördraget, som reglerade ländernas relation mellan varandra. Detta förde bland annat med sig att de båda staterna blev medlemmar av FN året efter, 1973.⁸

1971 – året innan Grundlagenverdrag ingicks – undertecknades ”Viermächteabkommen”, fyrmaktsavtalet, (även kallat ”Berlinabkommen”)

⁶ Falk, Maria; ”DDR – en stat ger upp” s. 10-11.

⁷ Falk, Maria; ”DDR – en stat ger upp” s. 2.

⁸ <http://sv.wikipedia.org/wiki/Grundlagsf%C3%B6rdraget> 2007-04-21.

mellan de tre västmakterna, USA, Storbritannien och Frankrike, och Sovjetunionen gällande Berlins status. Också detta sågs som ett närmande av Öst- och Västtyskland och hängde ihop med Willy Brandts nya ”Ostpolitik”.⁹

1.2 Bakgrund till DDR:s och BRD:s juridik i samband med sammanslagningen

I det som kom att bli den nya Förbundsrepubliken Tyskland gäller som grund den rätten som rådde i BRD med vissa undantag. DDR fick släppa sitt rättssystem, som hade byggts på socialistiska tankegångar, och fick bygga broar till det västerländska och kapitalistiska systemet i väst. Lagstiftaren i väst gjorde dock mycket nytt också, ett exempel är den ”solidaritetskatt” (Solidaritätszuschlag, ett tillägg till inkomstskatten) som alla invånare i det före detta Västtyskland faktiskt fortfarande betalar.¹⁰

1.2.1 Rättens roll i omvandlingen från socialism till kapitalism

För att integrera de gamla östra förbundsländerna i det nya Tyskland krävdes en ekonomisk och även juridisk omvandling av enorma dimensioner. Att byta rättssystem över en natt och få enhetliga levnadsvillkor var en stor utmaning som gav rätten en av de viktigaste rollerna. För trots att man inte kan ändra ett samhällssystem och dess ekonomiska plan med endast lagändringar är det just rätten ett oumbärligt instrument i en sådan förvandling. Rätten måste bilda de riktiga förutsättningarna för att kunna genomföra förvandlingen.¹¹

I sin bok ”Das Zivil- und Wirtschaftsrecht im neuen Bundesgebiet” beskriver författaren Norbert Horn den ekonomiska författningen (eller ekonomiska grundpelaren) i en normativ och en faktisk innebörd. Med den normativa innebörden menas helt enkelt författningsgrunderna till en ekonomisk ordning eller lagar som påverkar ekonomin om man så vill. Detta var något som över en natt genomfördes, och då DDR den 3 oktober 1990 blev en del av Förbundsrepubliken Tyskland var den ekonomiska

---

⁹ <http://sv.wikipedia.org/wiki/Fyrmaktsavtalet> 2007-04-21.

¹⁰ Horn, Norbert; ”*Das Zivil- und Wirtschaftsrecht im neuen Bundesgebiet*” s. 2.

¹¹ Horn, Norbert; ”*Das Zivil- und Wirtschaftsrecht im neuen Bundesgebiet*” s. 4.

ordningen omställd och anpassad till ett kapitalistiskt system. Den faktiska innebörden å sin sida, är den där systemet fungerar och följer verkliga strukturer och regler. Detta var något som vid övergången till Förbundsrepubliken Tyskland inte var genomfört, och något som tog mycket lång tid efter själva sammanslagningen.

Sammanfattningsvis vill Horn med detta säga att en rättslig omvandling är mycket mer än en ändring av lagar och regler utan även en omvandling i det sociala och kulturella.¹²

1.2.2 Transformationsregler

I övergången mellan två tyska stater till en enad tysk stat var transformationsregler viktiga. Bland alla övergångsregler och direkta övergångar från östtysk till västtysk rätt vill man med dessa transformationsregler omgestalta socialistiska strukturer och få dem att bli mer ”västliga” och på så sätt kunna passa in i det nya samhället, det nya Tyskland. Exempel på detta är bland annat lagen om Treuhand (som kommer att behandlas mer ingående i senare kapitel) samt lagen som gav Östtyskland Västtysklands D-Mark. I det första exemplet använde man sig av ett statligt företag för att omvandla folkligt ägda företag till privatägda.¹³

1.2.3 Svårigheter att gå från öst till väst

Även om sammanslagningen vid den första anblicken bara visade glädje och framtidsoptimism framkom det ganska snart att övergången skulle bli besvärlig. Inte bara skulle praktiska, rättsliga och kulturella skillnader överbryggas, tillvägagångssätt, processer och procedurer var helt andra i Västtyskland. Särskilt viktigt var t.ex. att planeringsrätten – rättsreglerna bl.a. för stadsplanering och för planering av trafikleder och därmed sammanhängande infrastrukturåtgärder – gjorde det besvärligt att bygga nya vägar i Tysklands östra delar och fullgöra alla byggpolitiska krav gällande ombildning av hyreslägenheter till äganderättslägenheter.¹⁴

---

¹² Horn, Norbert; “*Das Zivil- und Wirtschaftsrecht im neuen Bundesgebiet*” s. 5-6.

¹³ Horn, Norbert; “*Das Zivil- und Wirtschaftsrecht im neuen Bundesgebiet*” s. 6-7.

¹⁴ Horn, Norbert; “*Das Zivil- und Wirtschaftsrecht im neuen Bundesgebiet*” s. 8.

1.3 Rätten i DDR – en översikt

När DDR grundades, var den sovjetiska rätten DDR:s förebild. Den marxist-leninistiska doktrinen som var utgångspunkten skulle hålla styr på samhället i ”socialismens tjänst”¹⁵. Högst upp stod partiet SED. Det fick stöd av närstående blockpartier, men fria val och flerpartisystem av den typ som fanns och finns i Västeuropa förekom inte.

DDR:s rättsordning hade tre grundpelare som allt skulle byggas på. Dessa var följande:

- SED var hela DDR:s stats- och maktapparat, det fanns ingen maktkontroll som kunde hålla ett öga på vad som föregick i toppen,
- ”demokratisk centralisering”, beslut tagna av SED gällde allt och alla inom statsförvaltningen,
- fabriker och liknande var statsegendom, privat egendom var endast tillåtet inom snäva gränser som skulle iaktas strikt.

Vid sin sida hade det styrande SED Stasi, ”den Staatssicherheitsdienst”. Denna mycket stora organisation var maktens egen säkerhetspolis som skulle vara SED:s ”eget svärd och sköld” med ett väl etablerat efterforsknings- och angiverisystem för att kunna kontrollera kritiker av SED:s politik. Under år 1989 fanns förutom alla de officiellt anställda hos Stasi, över 100 000 inofficiella medarbetare.

Även den dömande makten stod under SED:s kontroll och styrande. Förutom de statliga domstolarna fanns det även hos större företag och myndigheter ”gesellschaftliche Gerichte” (kan översättas ungefärligt med ”föreningsdomstolar” eller ”sällskapsdomstolar”) som fick avgöra arbetsrättsliga tvister och enklare civilmål.

---

¹⁵ Hilgendorf, Eric; ”Recht” s. 75.

2 Fördragen mellan DDR och BRD

Fördragen som reglerade relationerna mellan DDR och BRD och i sinom tid samgåendet var många. Alla var viktiga för det nya Tysklands fungerande. I detta kapitel presenteras de viktigaste av dessa fördrag och deras uppgifter.

2.1 Einigungsvertrag

Den juridiska sammanslagningen mellan Öst- och Västtyskland kom den 31 augusti 1990 då ”återföreningsfördraget”, Einigungsvertrag (EinigV) kom att börja gälla. Enligt art 23 i GG blev förbundsländerna Brandenburg, Mecklenburg-Vorpommern, Sachsen, Sachsen-Anhalt och Thüringen den 3 oktober 1990 delar av Förbundsrepubliken Tyskland. Huvudstad blev Berlin som sattes samman av 23 ”Bezirke”, och som också blev en egen delstat. Nationaldagen (Tag der deutschen Einheit), den 3 oktober, som var den dag då östländerna juridiskt blev en del av staten i väst, blev lagfäst som sådan och helgdag¹⁶.

En rehabiliteringslag (art. 17 EinigV) gav människor, som utsatts för politiskt motiverade strafförföljelse eller liknande behandling från SED-regimen, rätt till rehabilitering och skadestånd (Entschädigung).

Även om mycket av bestämmelserna lades på förbundslandsnivå, träffades särskilda föreskrifter inom bland annat områdena för arbete, familj, kultur och naturskydd.

Det var anpassning som skulle vara kärnan i själva arbetet med att skapa en gemensam juridik och en ny start för det nya Tyskland.

GG, Grundgesetz, sattes i kraft för de nya delstaterna och ändrades samtidigt i en del avseenden. Art. 23, ”die Beitrittsvorschrift” dvs. den artikel i grundlagen som reglerade sammanslagningen, upphävdes och antalet röstberättigade i Bundestag reglerades med hänsyn till de nya förbundsländerna.

Den östtyska rätten som avsåg delstatsrättsfrågor i västtysk bemärkelse skulle gälla även i fortsättningen, i den mån den var förenlig med GG. I

---

¹⁶ Creifeld, Carl; ”Rechtswörterbuch” s. 367.

övrigt gällde den östtyska rätten vidare om det uttryckligen var listat i Anlage II, en bilaga till EiniV¹⁷.

2.2 Zwei- + Vier-Vertrag

Även ”Zwei-plus-Vier-Vertrag” (ungefär ”två-plus-fyra-fördraget”), också det från 1990, krävs att förklaras. Detta fördrag (vars riktiga namn är ”Abschliessende Regelung in Bezug auf Deutschland”, ungefär ”avlutande reglering beträffande Tyskland”) satte de fysiska gränserna för Tyskland och slöts av Västtyskland, Östtyskland, Frankrike, USA, Storbritannien och Sovjet. Förutom de fysiska gränserna för Tyskland, bestämdes det även att Tyskland inte kunde kräva mer mark till sitt nya sammanslagna land och man var tvungen att reducera sin armé och avstå från de så kallade ABC-vapnen (kärnvapen, biologiska och kemiska bekämpningsmedel).

Sovjet lovade att dra tillbaka sina militära trupper från Tyskland senast 1994 och alla fyra utomstående stater kom överens att ge tillbaka sitt ansvar över sin del av Berlin och övriga Tyskland till tyskarna själva. På så sätt återfick Tyskland sin suveränitet som stat och kunde själv bestämma över både sina inre och yttre angelägenheter.¹⁸

2.3 Staatsvertrag über die Währungs-, Wirtschafts-, und Sozialunion

Även om EiniV kanske ses som det ”stora” viktiga fördraget just för att det heter som det heter, är det dock bara ett i mängden. Sammanslagningen mellan Öst- och Västtyskland bygger just på de juridiska fördrag som skrevs under mellan de två staterna.

”Staatsvertrag über die Währungs-, Wirtschafts- und Sozialunion” (statsfördraget angående valuta-, ekonomi- och socialunionen) var ett fördrag mellan Öst och Väst vilket kungjordes den 25 juni 1990 och reglerar de vid sammanslagningen viktigaste ämnena. Just en gemensam valuta, en gemensam ekonomi med gemensamt satta mål och en social politik som

---

¹⁷ Creifeld, Carl; *”Rechtswörterbuch”* s. 368.

¹⁸ Horn, Norbert; *”Das Zivil- und Wirtschaftsrecht im neuen Bundesgebiet”* s. 74-75.

innefattade alla tyskar med utgång från lika värde hos alla var de grundpelare som var mycket viktiga för människornas välfärd.¹⁹

Det första kapitlet reglerar i första hand övergripande ämnen som grunderna för en trygg rättstat, en demokratisk och frihetlig grund för sammanslagningen, och redan i den först artikeln gör man klart att ekonomin i Förbundsrepubliken Tyskland skall vara marknadsekonomi. Detta bestämdes genom särskilda regler om privat egendom, fri prissättning, prestationskonkurrens och grundläggande frihet för rörlighet av arbete, kapital, gods och tjänster.²⁰

Valutan byttes från östyska ”mark” till västtyska ”D-Mark” (DM) och Förbundsrepublikens centralbank, ”Deutsche Bundesbank”, tog över ansvaret för den gemensamma valutan och de därmed sammanhängande frågorna som kunde förväntas komma upp vid sammanslagningen. På så sätt förlorade DDR sin egna valuta och sin egen centralbankfunktion.²¹

Att införa marknadsekonomi i den östtyska delen var en förutsättning för ett fungerande gemensamt nytt Tyskland. Övergångsperioden var svår, men många nya lagar styrde upp Tysklands inre ekonomiska politik, och Treuhandanstalt (se nedan) grundades för att privatisera eller avveckla alla statsägda företag och liknande i Öst.²²

Med ”socialunionen” menas en union som förutom socialrätten också skulle omfatta arbetsrätten (se nedan). Här skulle DDR ändra sina regler om fackföreningar och deras roll i samhället, om uppsägning av arbetstagare och så vidare så det skulle överensstämja med Västtyskland. Även mindre näringsdrivande enheter som producerade olika produkter skulle göras om till vinstdrivande småföretag.²³

Man kan lätt förledas tro att det endast var Östtyskland som hade plikter att uppfylla och skulle anta nya rättsregler inom olika områden, men så var det inte. Även Västtyskland fick många nya regler som fick implementeras omgående, och det var inte oproblemiskt att få ett helt problemförföljt land att ”ta hand om”. Hela den statliga förvaltningen och stora delar av företagssektorn – och inte minst bankerna – fick arbeta för högtryck för att få i ordning allt som behövdes för att kunna möta alla de nya medborgarnas förväntningar.²⁴

---

¹⁹ Horn, Norbert; *“Das Zivil- und Wirtschaftsrecht im neuen Bundesgebiet”* s. 18.

²⁰ Horn, Norbert; *“Das Zivil- und Wirtschaftsrecht im neuen Bundesgebiet”* s. 18.

²¹ Horn, Norbert; *“Das Zivil- und Wirtschaftsrecht im neuen Bundesgebiet”* s. 19.

²² Horn, Norbert; *“Das Zivil- und Wirtschaftsrecht im neuen Bundesgebiet”* s. 26-28.

²³ Horn, Norbert; *“Das Zivil- und Wirtschaftsrecht im neuen Bundesgebiet”* s. 29.

²⁴ Horn, Norbert; *“Das Zivil- und Wirtschaftsrecht im neuen Bundesgebiet”* s. 29.

2.4 Mantelgesetz

För att få detta ”statsfördrag” genomfört krävdes det ett mycket stort antal mindre lagar inriktade på olika rättsområden. Ett exempel är Treuhandgesetz (se nedan) som följde upp kravet på marknadsekonomi med privat egendom och fri konkurrens. Denna lagen, och andra lagar liknande denna, har kommit att kallas för ”transformationslagar”, då dessa kom att just förvandla östregler till västanpassade regler (se ovan).²⁵

”Das Mantelgesetz” (ungefär ”mantellagen”) var i själva verket ett flertal lagar som detaljerat skulle samordna lagarna inom områdena som utpekats i statsfördraget. Dessa var oerhört viktiga för att få målen och riktlinjerna i statsfördraget uppfylla.²⁶

Annan lagstiftning hade till uppgift att upphäva eller förändra de östtyska lagarna. Till statsfördraget hade därför fogats en hel bilaga med ett omfattande program för att uppnå just detta.²⁷ Men det var inte enbart fråga om att upphäva de socialistiska lagarna utan i många avseenden skulle sådan lagstiftning i princip stå kvar. Men många ändringar krävdes. Exempel på båda dessa tillvägagångssätt finns i ”Gesetz über die Änderungen oder Aufhebungen von Gesetzen der DDR” (ungefär ”lag om ändringar i eller upphävande av DDRs lagar”) och i ”Gesetz zur Änderungen und Ergänzung des Zivilgesetzbuchs der DDR” (ungefär ”lag om ändringar eller tillägg av DDR:s civilrättsbok”), båda från år 1990.²⁸

---

²⁵ Horn, Norbert; *“Das Zivil- und Wirtschaftsrecht im neuen Bundesgebiet”* s. 55.

²⁶ Horn, Norbert; *“Das Zivil- und Wirtschaftsrecht im neuen Bundesgebiet”* s. 55.

²⁷ Anlage III, *“Staatsvertrag über die Währungs-, Wirtschafts- und Sozialunion”*.

²⁸ Horn, Norbert; *“Das Zivil- und Wirtschaftsrecht im neuen Bundesgebiet”* s. 55.

3 Första tiden efter sammanslagningen

Det diskuterades mycket under 1989 hur man rent praktiskt skulle organisera en övergång från två tyska stater till en. Skulle man göra en abrupt eller en gradvis övergång? Skulle det bli en över-en-natt-förändring av två länder som skulle bli ett eller en långsam förändring som tog hänsyn till omgivningen? Det blev på politiska grunder en mycket abrupt och snabb övergång. Man resonerade att det i och med öppnandet av gränsen kunde inställa sig betydande svårigheter om man inte snabbt nog införde bland annat en gemensam valuta och gemensamma lagar gällande fri rörlighet för till exempel arbete.²⁹

Frågan om det även var ekonomiskt riktigt är en annan. Det har diskuterats om den ekonomiska övergången gick för snabbt, med stora förluster hos DDR som följd. Då östtyska företag i princip över en natt fick nya regler att anpassa sig till; med helt nya förutsättningar och arbetsvillkor vad gäller konkurrens, nya kvalitetsstandarder att följa och nya kostnadsstrukturer, samtidigt som den lägsta nivån på löner sänktes kraftigt, råkade många östtyska företag ut för en kris som hotade deras existens.³⁰

Även ganska vardagliga förändringar direkt efter sammanslagningen kunde vara mycket förvirrande för allmänheten i DDR: förutom att en ny valuta infördes och med denna helt nya priser för absolut alla varor krävdes nya försäkringar, nya skolor öppnades och skolsystemet ändrades och mycket annat i vardagen förändrades. Integrationen av DDR krävde inte bara ändringar i speciella lagar utan djupa ingrepp i stora grundläggande normsystem som skatterätt, arbets- och socialrätt osv.³¹

3.1 DDR-rätt i dagens Tyskland

Viss DDR-rätt kan fortfarande gälla som inom vissa förbundslander. För att detta ska gälla krävs det dock i enlighet med Einigungsvertrag att dessa lagar endast gäller såvida de överensstämmer med Förbundsrepublikens grundlag, dvs. Grundgesetz, och dessutom Einigungsvertrag och gällande EG-rättsliga bestämmelser.³²

---

²⁹ Horn, Norbert; *“Das Zivil- und Wirtschaftsrecht im neuen Bundesgebiet”* s. 62.

³⁰ Horn, Norbert; *“Das Zivil- und Wirtschaftsrecht im neuen Bundesgebiet”* s. 62.

³¹ Horn, Norbert; *“Das Zivil- und Wirtschaftsrecht im neuen Bundesgebiet”* s. 108.

³² Horn, Norbert; *“Das Zivil- und Wirtschaftsrecht im neuen Bundesgebiet”* s. 124.

4 Äganderätt och fastighetsrätt

4.1 Inledning

Socialistisk egendom såväl som fastigheter var ”unantastbar”, det vill säga ”oantastbar”, i det socialistiska samhället i DDR.³³ Det mesta av industrin var uppbyggd av folkägda kombinat och företag, och alla dessa hade fått speciella tillstånd och uppdrag från staten. Man kunde också överlåta dessa företag eller markstycken mellan varandra och till varandra, men aldrig direkt till någon privatperson.

4.2 Bakgrund

När det gäller det östtyska ”folkegendomen”, ”det folkägda”, ”Volkseigentum”, förhöll det sig så att äganderätten och brukanderätten kunde falla isär. Äganderätten ansågs inte vara särskilt viktig, utan det var brukaren som hade makten. Synsättet är inte helt olikt det i Sverige populära hyresfastighetssystemet. Men i Sverige är det ändå så att både hyresvärden (ägaren) och hyresgästen (brukaren) har säkrade rättigheter, medan det i Öst var så att brukaren stod i centrum.

Således behöll man visserligen sitt fastighetsregister i DDR men det ansågs oviktigt, och bytte någon fastighet ägare var äganderättsövergången någonting som egentligen skulle registreras, med det skedde inte alltid. I vissa distrikt fortsatte registreringen, men andra lät registreringsåtgärder helt sonika ligga.

Liknelser kan dras till det numera minskade antal bouppteckningar i Sverige. Sedan arvsbeskattningen upphörde år 2005³⁴ uppfattas det inte alls som lika nödvändigt som förr att förrätta bouppteckningar. Likaså tänkte man i DDR; saknade övergången av äganderätten till en fastighet i praktiken betydelse, varför skulle man då registrera den?

---

³³ Horn, Norbert; *“Das Zivil- und Wirtschaftsrecht im neuen Bundesgebiet”* s. 336.

³⁴

<http://www.skatteverket.se/funktioner/svarpavanligafragor/privatbouppteckning/privatbouppteckningfaq/20050418vadararvsskatt.5.1f4b0dc10351b8449e80001831.html> 2007-05-16.

4.3 Restitution och expropriation

Åren 1990-91 återfick äganderätten sin gamla betydelse i det forna Öst som numera var en del av Förbundsrepubliken Tyskland, och då inställde sig problemen. Stadsplaneringen skulle i grunden förnyas, och för att detta skulle kunna ske skulle gamla fastigheter renoveras eller byggas om och nya byggnader uppföras. Byggnationsaktiviteten skulle kunna kreditfinansieras, säkerheter skulle ställas för krediterna, och den viktigaste säkerheten skulle utgöras av de berörda fastigheterna som skulle kunna intecknas. Men vem ägde egentligen vilka fastigheter? Att kunna ge tillförlitliga svar på denna fråga blev en utomordentlig viktig förutsättning för implementeringen av infrastrukturprogrammen i Öst, och tillförlitliga svar förutsatte att fastighetsregistreringen åter blev tillförlitlig. Därför påbörjades det stora arbetet med att rekonstruera hela fastighetsregistreringen vilken i somliga distrikt inte hade blivit uppdaterad sedan 1950-talet.

Något som också bör nämnas i sammanhanget är problemen som följde med och orsakades av DDR:s hyresregleringssystem. I DDR kunde man för en mycket låg månadskostnad hyra lägenhet, men hyrorna var generellt sett så låga att de inte kunde finansiera nödvändiga renoveringsarbeten för att motverka eller kompensera ens normalt slitage – något som kunde leda till katastrofer i samband med sammanslagningen. Nergångna, slitna lägenheter konstaterades i ett mycket stort antal fall vara i akut behov av renovering, och kostnaden kunde bara finansieras genom chockhöjning av hyror.³⁵

Frågor som ”vem ägde fastigheten” och ”varför” blev således åter viktiga och man fick gå till botten med frågan, vem som verkligen var rätt ägare till fastigheterna i Öst. Många av dem som stod inskrivna som ägare till olika fastigheter var dock redan döda eller hade lämnat landet. Vanligt var därför att dödsbon, släktingar eller organisationer hörde av sig för att med åberopande av äganderätten och äganderättsövergångar som kunde ligga långt tillbaka i tiden få fastigheter restituerade. På flera ställen blev svårigheterna särskilt stora. Ett exempel utgör Dresden där man efter andra världskrigets bombningar och utplåningen av stadens gamla centrum lämnade den gamla stadsplanen och där man planerade och byggde ett nytt centrum med gator och hus byggda härs och tvärs över de gamla fastighetsgränserna. Den som efter DDR:s sammanbrott ville få tillbaka sin gamla fastighet kunde plötsligt bli ägare till ett hörn av ett nytt höghus – ett föga rationellt tillstånd. Detta innebar att nya lösningar fick utformas, och det kunde inte alltid ske frivilligt. Det kunde t.ex. bli nödvändigt att avtala om servitut för att kunna komma åt ”sin del”, av en fastighet eller att rentav genom expropriation lösa in hela fastigheten i syfte att åstadkomma en fungerande nyttjanderättssituation.

---

³⁵ Horn, Norbert; *“Das Zivil- und Wirtschaftsrecht im neuen Bundesgebiet”* s. 110.

Det går därför inte att skriva om DDR och fastighetsrätten utan att nämna expropriation och restitution av fastigheter.

Expropriationerna kan man dela in i tre olika grupper.

Den första gruppen avsåg expropriationer redan under tredje riket och främst sådana där emigranter och till koncentrationsläger deporterade i samband med emigrationen eller deportationen fick lämna sina fastigheter som blivit eller efter emigrationen eller deportationen blev exproprierade. I Väst hade flertalet sådana fall kunnat utredas och lösas under decennierna sedan 1945, men i Öst fanns mycket kvar att göra.

I den andra gruppen avsåg egendom och fastigheter som exproprierats av den sovjetiska ockupationsmakten sedan maj 1945 efter krigsstilleståndet.

Den tredje och sista gruppen omfattade expropriationer som hade genomförts av DDR. Dessa kunde antingen vara genomförda på grund av politiska skäl – bl.a. i samband med jordreformer eller gentemot regimkritiker som hade flytt DDR eller beviljats utresa till Väst – eller så kunde de vara sakligt betingade, t.ex. för ett vägbygge eller liknande. Här krävdes det att ta reda på varför egendomen blivit exproprierade. Var expropriationen genomförd på politiska grunder skulle restitution vara möjlig, men fanns det en saklig anledning skulle expropriationen förmodligen få accepteras, om den hade genomförts i godtagbar ordning.

Expropriationer av alla tre typer blev mycket omtvistade, och rättstvister fördes ända upp till Förbundsrepublikens författningsdomstol, Bundesverfassungsgericht.

Ett exempel på den förstnämnda expropriationstypen – expropriation under tredje riket – finns i författningsdomstolens mål 1 BvR 179/94 som avgjordes den 21 oktober 1998. Här gällde det arvtagare till en judisk aktieägare som hade ett företag som först och främst blivit ”ariserat” under 1930-talet och därefter blivit ett VEB strax efter kriget. Arvtagarna ville ha tillbaka sina aktier som de förlorat, men fick inte rätt till detta då det inte kunde bevisas att de förlorat de på grund av nationalsocialisternas syn på judar.

Den andra expropriationstypen – expropriation genom den sovjetiska ockupationsmakten – behandlas i författningsdomstolens mål 2 BvR 955/00 och 2 BvR 1038/01 som avgjordes den 26 oktober 2004. Där avvisade man frågan om att privat mark som tagits över av Sovjet 1945 skulle kunna gå tillbaka. Man menade att även om det förelåg en diskussion om folkrätten i detta fall, kunde den tyska Förbundsrepubliken ej längre ansvara för de expropriationer som Sovjet genomfört under sin ockupation, då i synnerhet åren 1945-1949.

Den tredje typen av expropriationer – genom DDR-myndigheter – behandlas i författningsdomstolens avgöranden 1 BvL 6/00 m.fl. den 9

januari 2001, 1 BvR 1611/94 den 7 december 1997 och 1 BvR 1892/96 m.fl. den 3 augusti 1999. De första två konstaterar båda att de som velat ha tillbaka sin mark inte kan få det då dessa båda expropriationer hade sakliga skäl. Ej heller i det sista fallet (1 BvR 1892/96) fick de fem personerna som ville ha tillbaka sin mark där Berlinmuren hade stått, den marken tillbaka. Detta på grund av att man inte kunde se att den tyska grundlagen kunde gälla i DDR, och särskilt när det också redan fanns föreskrifter som sa att drabbade kunde få köpa tillbaka sin mark för 25 % av marknadsvärdet.

4.4 Avslutning

Sammanfattningsvis var expropriations- och restitutionsproblematiken en besvärlig del att få ordning på i DDR. Svårigheten att "ge tillbaka" sådant som under helt andra förutsättningar och tider getts bort gav inte dock bara upphov till problem och tidsödande processer för rättsväsendet utan också allvarliga ekonomiska följder för de privatpersoner som förlorat viktig mark.

5 Arbets- och socialrätt

5.1 Inledning

Läget när det gällde arbetsmarknaden och arbetsrätten såg olika ut i Öst- och Västtyskland. I Öst fanns en planekonomi utan konkurrens mellan företagen som kunde pressa dessa till lägre kostnader och högre produktivitet.³⁶ Planekonomiska krav uttrycktes mer i kvantitativa än i kvalitativa mått, och mycket av industrin belastade miljön svårt.³⁷ Infrastrukturen – kommunikations- och försörjningssystemen – var eftersatt; t.ex. var lands- och järnvägssystemen utslitna och i slutet av 1980-talet hade endast 17 hushåll av 100 eget telefonuttag.³⁸

5.2 Bakgrund

DDR-rätten byggde i stor utsträckning på en princip om allas rätt till arbete. Denna rätt gjorde uppsägning mot arbetstagarens vilja i princip omöjligt. Arbetstagarens bindningar till sin arbetsplats förstärktes av sociala förmåner som de stora företagen tillhandahöll för sina arbetstagare såsom barnomsorg, tillgång till särskilda läkare och semesterhus och medlemskap i särskilda pensionsprogram. Mycket skulle därför till för att man skulle byta arbetsplats. Ett tydligt exempel på hur stillastående arbetsmarknaden i Öst var är att år 1986 låg antalet jobbytare i Väst på 20,5 procent, medan det i Öst låg på endast 7,4 procent.³⁹

När sammanslagningen mellan Öst och Väst skedde blev det en kraftig tillbakagång för arbetsmarknaden och sysselsättningen i Öst. Anledningen var som redan sagts bl.a. att företagens produkter inte kunde konkurrera med i Väst tillverkade och att företagens kostnader för sin arbetsstyrka var för höga. Fyra miljoner arbetsplatser gick därför förlorade, till den största delen inom industri- och lantbrukssektorn.⁴⁰

Eftersom Väst hade mycket föråldrade arbetsrättsliga regler stod det snart klart att Öst skulle få behålla sina till dess att en ny arbetsrätt utformats. Öst

---

³⁶ A. Ritter, Gerhard; *Der Preis der deutschen Einheit* s. 105.

³⁷ A. Ritter, Gerhard; *Der Preis der deutschen Einheit* s. 106.

³⁸ A. Ritter, Gerhard; *Der Preis der deutschen Einheit* s. 106.

³⁹ A. Ritter, Gerhard; *Der Preis der deutschen Einheit* s. 105.

⁴⁰ A. Ritter, Gerhard; *Der Preis der deutschen Einheit* s. 116.

hade målet att få igenom sina ”specialregler”, bland annat särskilda regler för kvinnor, och om inte annat för att behålla dem så länge som möjligt.⁴¹

I och med detta fick Öst igenom en hel del av sina önskningar gällande regler som Väst aldrig någonsin haft. De flesta kom att gälla endast för en övergångstid. Dessa var bland annat inskränkt ansvar för arbetstagaren och den förmånliga ledigheten man kunde få när ens barn var sjukt. Exempel på förändringar som kom att stanna helt var de skyddsregler speciellt anpassade för kvinnor samt arbetsrättsliga bitar.⁴²

5.3 Problem

En viktig fråga *inför* och *vid* sammanslagningen av Öst- och Västtyskland blev därför, i vilken omfattning de särskilda dels arbetsrättsliga dels socialrättsliga reglerna skulle kunna bevaras i Öst som där hade vuxit fram inte minst inom företagsrelaterade trygghetssystem. Därtill kom *efter* sammanslagningen frågan hur följderna av företagsnedläggningar kunde mildras för de av sådana nedläggningar drabbade arbetstagarna.

Att över en natt byta system inom arbetsrätten skulle således uppenbarligen leda till en hel del problem, och både arbetsgivare och arbetstagare hade problem att hitta rätt i den nya arbetsrätten. Att vissa regler bara var övergångsregler gjorde heller inte saken lättare. Många kritiska röster i Öst höjdes exempelvis när det blev känt att de gamla förmånliga reglerna vid vård av sjukt barn inte kom att gälla under mer än en övergångstid. Åtskilliga problem uppkom också i samband med uppsägningar och inte minst ersättningsreglering och avgångsvederlag.⁴³ Sådant var helt nytt för Öst, där man tidigare hade fått en sorts belöning för en lång och trogen tjänst.⁴⁴

5.4 Lösningar

Problemens uppenbarliga mångfald och komplexitet gjorde att man från början inte bara och inte ens i första hand sökte lösningen i nykonstruerade generella normsystem för övergången. I stället valde man att inrätta en förvaltningsmyndighet, Treuhandanstalt, med långtgående befogenheter som skulle finna pragmatiska lösningar för näringslivs- och

---

⁴¹ A. Ritter, Gerhard; ”*Der Preis der deutschen Einheit*” s. 244-245.

⁴² A. Ritter, Gerhard; ”*Der Preis der deutschen Einheit*” s. 246.

⁴³ A. Ritter, Gerhard; ”*Der Preis der deutschen Einheit*” s. 292, 303-304.

⁴⁴ A. Ritter, Gerhard; ”*Der Preis der deutschen Einheit*” s. 306.

arbetsrättsproblemen.⁴⁵ Detta skedde genom en DDR-lag, Gesetz zur Privatisierung und Reorganisation des volkseigenen Vermögens (Treuhandgesetz) vom 17. Juni 1990⁴⁶ i förening med de redan nämnda Einigungsvertrag och Staatsvertrag. Denna Treuhandanstalt, eller kortare ”Treuhand”, var verksam till 1994. Den upplöstes den 31 december 1994 och kvarvarande uppgifter övertogs dels av en ny myndighet, Bundesanstalt für vereinigungsbedingte Sonderaufgaben som var verksam till slutet av år 2003⁴⁷, dels av privaträttsliga bolag.

Uppdraget till Treuhandanstalt var formulerat i § 8 Treuhandgesetz som föreskrev att myndigheten respektive de till myndigheten hörande privaträttsliga bolagen skulle verka för

- privatisering genom avyttring av bolags- eller förmögenhetsandelar,
- säkerställande av företagets effektivitet och konkurrenskraft,
- avveckling och avyttring av förmögenhetstillgångar av företag eller företagsdelar som inte kunde saneras.

I många avseenden lyckades Treuhandanstalt och de till denna knutna bolagen och myndigheterna med att genomföra sitt uppdrag, men den länge politiskt önskade och av Treuhandanstalt tillämpade principen ”privatisering före sanering” ledde sannolikt till att företag kom att läggas ner, vilka hade kunnat saneras. Problematiskt var också att privatiseringsavtal i ett tidigt skede av arbetet inte innehöll arbetsplatsgarantier som senare rutinmässigt kom att intas i sådana avtal.⁴⁸ Inte minst denna brist ledde i ett antal uppmärksammade fall till missbruk av subventionsmedel som kunde få utbetalas för att möjliggöra eller stödja privatiseringsprojekt.

Även om sammanslagningen innebar stora förändringar för arbetsmarknaden med tydligt negativa förtecken i form av massarbetslöshet för inte minst lågutbildade och äldre arbetstagare i Öst,⁴⁹ kunde det finnas vinnare. Framför allt pensionärer kunde få pensionshöjning, och även läget för krigsoffer och handikappade blev överlag bättre. Förfrågningar och undersökningar som gjorts i Öst år efter sammanslagningen visar att man ser en förbättring i sin personliga, materiella situation, men ser den allmänna situationen som försämrad då man saknar den sociala säkerheten och tryggheten som staten i Öst (i alla fall på en låg nivå) kunde garantera. Undersökningar visade också att människorna i Öst förväntade sig (och fortfarande förväntar sig) mer av staten än människorna i Väst.⁵⁰

---

⁴⁵ Se <http://de.wikipedia.org/wiki/Treuhandanstalt> 2007-08-04.

⁴⁶ http://www.dhm.de/lemo/html/dokumente/WegeInDieGegenwart_gesetzTreuhandgesetz/, 2007-08-04.

⁴⁷ Se Gesetz zur Abwicklung der Bundesanstalt für vereinigungsbedingte Sonderaufgaben (BvSAbwicklungsgesetz – BvSAbwG) vom 28. Oktober 2003., Bundesgesetzblatt 2003 I s. 2081

http://de.wikipedia.org/wiki/Bundesanstalt_f%C3%BCr_vereinigungsbedingte_Sonderaufgaben, 2007-08-04.

⁴⁸ Se <http://de.wikipedia.org/wiki/Treuhandanstalt> 2007-08-04.

⁴⁹ A. Ritter, Gerhard; ”Der Preis der deutschen Einheit” s. 392-393.

⁵⁰ A. Ritter, Gerhard; ”Der Preis der deutschen Einheit” s. 394-396.

Ett antal socialförsäkringsrättsliga problem kunde dock inte få en politisk lösning genom lagstiftningsåtgärder utan fick föras upp till författningsdomstolen.

Ett sådant problem avsåg frågan, huruvida pensioner som hade beräknats eller skulle beräknas enligt DDR:s pensionsformel skulle omräknas till pensioner enligt Förbundsrepublikens pensionsformel. Åtskilliga sådana fall fick prövas av domstolar och även författningsdomstolen, som sammanfattningsvis i ett beslut den 11 maj 2005 i mål 1 BvR 368/97 m.fl. kom fram till följande; att pensionen för DDR:s pensionärer skulle grundas på de senaste 20 årens arbetsinkomst då detta inte kunde anses strida mot lagar som till exempel egendomsgarantin.

Ett annat återkommande problem avsåg företagsanknutna tilläggs pensionssystem i DDR, som för enskilda f.d. arbetstagare kunde betyda mycket. Även koordineringen av sådana system med Förbundsrepublikens rätt fick prövas av domstolar i åtskilliga fall. Som exempel kan nämnas målet angående "Reichsbahnrenten", dvs. tilläggs pensioner som skulle utbetalas av, Deutsche Reichsbahn, DDR:s statliga järnvägsföretag. I detta mål avvisade författningsdomstolen författningsbesvär av pensionstagare genom beslut den 30 augusti 2005 (1 BvR 616/99 m.fl.). Då tilläggs pensionen i fråga blev större ju mer man arbetat fanns bestämda gränser lagstadgade som innebar att man efter sammanslagningen inte kunde få mer pension än vad som kunde utbetalas innanför dessa gränser.

5.5 Avslut

Projektet med arbetsmarknaden och DDR:s sociala förmånerna har varit mycket omtalat och är något som verkligen påverkat i princip alla arbetsföra i det före detta Östtyskland. Det som skiljer detta juridiska område eller del från de övriga är att i detta fall kan man se sammanslagningen av Öst- och Västtyskland som ett "nedbyte" gällande de sociala förmånerna. Just därför har också såpass många rättsfall kommit upp och många östtyskar har höjt kritiska röster.

6 Den juridiska utbildningen och yrkesutövningen

6.1 Inledning

När de båda tyska staterna slogs samman kom också problemet med den juridiska utbildningen i Östtyskland. Denna var helt annorlunda i Öst jämfört med Väst, och både nytexaminerade och sedan länge yrkesverksamma jurister i Öst stod i början av 1990-talet med en utbildning från ett land som inte längre fanns.

6.2 Bakgrund

DDR:s juristutbildning var fyra år lång med ett års praktisk "assistenttid" (Assistentenzeit) för blivande domare, åklagare, advokater och "Notare" dvs. notarii publici. Cirka 500-600 studenter tog ut juristexamen varje år under DDR-tiden, från fyra olika universitet, alla med olika inriktningar. Dess var: Karl-Marx-Universität i Leipzig med förmögenhetsrätt som inriktning; Martin-Luther-Universität i Halle, också med förmögenhetsrätt som inriktning; Humboldt-Universität i Ost-Berlin med rättsskipning (Rechtspflege) som inriktning och där man även specialutbildade domare, advokater och "Notare" och slutligen Friedrich-Schiller-Universität i Jena där rättsskipning var inriktningen och där man också specialutbildade åklagare. Med en examen från något av dessa universitet blev man en "diplomjurist", på tyska Diplom-Jurist.⁵¹ Även "Stasi", Ministerium für Staatssicherheit, anordnade juristutbildning med utgångspunkt i sina speciella behov.⁵²

6.3 Problem

Till skillnad mot den relativt fria utbildningen i Väst var utbildningen i Öst strikt organiserad och i många avseenden upplagd som ren

---

⁵¹ NJW 1990 s. 889, Anerkennung juristischer Abschlüsse aus der DDR.

⁵² <http://de.wikipedia.org/wiki/Stasi>, 2007-05-08.

skolundervisning. Detta innebar en detaljerad timplan, närvarokontroll och ständigt återkommande prov och test. Den politiska situationen och DDR:s statsdoktrin påverkade i mycket hög grad utbildningen och studenterna. Som exempel kan nämnas första året på utbildningen som till hälften bestod av den marxist-leninistiska läran om stat och rätt.⁵³

Frågan som kom att ställas i Väst var om så utbildade jurister kunde vara verksamma inom Förbundsrepublikens rättssystem, som vilade på Grundgesetz och därmed helt andra rättsliga och politiska föreställningar än de som varit vägledande för rättssystemet i DDR.

6.4 Lösning

Svaret på den ovan ställda frågan och lösningen på DDR-juristernas problem med erkännande av sin examen och med utövningen av sina yrken inom ramen för Västs rättssystem givits av Förbundsrepublikens författningsdomstol i ett antal avgöranden.

I målet 2 BvR 2560/95 godtog författningsdomstolen den 7 april 1998 att en tidigare domare i DDR dömdes för rättsförvrängning (Rechtsbeugung), vilket betydde att den dömda omöjligen kunde fortsätta med att vara verksam som domare och åtminstone temporärt inte heller kunde bli advokat. Man hade särskilt rättsgrundsatsen ”inget straff utan skuld” att luta sig emot när man kom fram till att hennes domarkarriär inte kunde fortsätta.

I målet 2 BvR 2555/96 vägrade författningsdomstolen i beslut den 4 maj 1998 att pröva författningsbesvär som en före detta DDR-domare hade anfört mot ett beslut att inte acceptera honom för provtjänstgöring som domare i den nya delstaten Thüringen. Detta eftersom han givit hårda straff till personer som försökt korsa den östtyska gränsen och även på flera andra sätt visat sin beundran och stöd för det socialistiska system DDR byggde på. På grund av detta ansåg man honom för starkt sammanlänkad med systemet i Östtyskland att fallet alltså inte ens togs upp i författningsdomstolen.

I målet 1 BvR 2069/98 preciserade författningsdomstolen först i ett preliminärt beslut den 11 december 1998 och sedan i ett slutligt beslut den 21 september 2000 under vilka förutsättningar en redan under DDR-tiden aktiv jurist kunde få godkännande som advokat i Förbundsrepubliken. Där ansåg man att förutsättning för att få fortsätta som jurist var att man inte gått emot mänskliga grundsatser som i västvärlden ansågs självklara. Man fick heller inte ha haft skumma affärer på gång under arbetet i DDR.

---

⁵³ NJW 1990 s. 890, Anerkennung juristischer Abschlüsse aus der DDR.

På sätt och vis en slutpunkt i utvecklingen satte författningsdomstolen genom ett beslut den 26 september 2001, 1 BvR 1740/98 m.fl., i vilket rätten generella ordalag fastslog att diplomjurister från Öst numera kan bli advokater, domare och även domare i författningsdomstolen och därför inte kan uteslutas från att bli notarius publicus i Västra Berlin. Man beslutade där att diplomjurister även fick växla arbetsplats till BRD då det i Einigungsvertrag stod om att arbetsfrihet var en mänsklig rättighet och att det därmed inte fanns något som kunde förhindra östtyskar från att arbeta i Väst.

6.5 Avslut

Att problem angående den juridiska utbildningen uppkom kan kanske ses som en självklarhet, men det som inte var en självklarhet var hur problemet skulle lösas. Genom diverse rättsfall, se ovan, kom dock till sist fram till rättsregler som kan leda vägen för de med juridisk utbildning från DDR. Det viktigaste var dock att man fan en väg att lösa det, för till trots att många läst sin juridiska utbildning i Östtyskland, skall man inte bortse från att dessa kan besitta en del kunskaper om frågor som västtyska jurister inte ens fått chansen att fundera över.

7 ANALYS OCH SLUTSATSER

Ett av Europas viktigaste länders återförening blev en milstolpe i den moderna historien. Otaliga filmer och böcker har producerats och sålts i stora upplagor, delar av den symboliska Berlinmuren är fortfarande en riktig storsäljare i Berlins alla souvenirshoppar och invånarna i före detta Väst betalar än idag solidaritetsskatt (Solidaritätszuschlag)⁵⁴ till det före detta Öst, som tidigare nämnts. Men inom juridikens område, vad minns man där? Vad har Östtysklands socialistiska rättssystem satt för spår?

Sanningen är den att man numera inte utan en hel del sökande i böcker såväl som på Internet kan få fram fakta om den juridiska omvälvningen i Tyskland i början av 1990-talet. Återförening ses i backspegeln mer som en politisk händelse, och förutom vissa fördrag som Einigungsvertrag och Viermächteabkommen har det rent juridiska, lagstiftningen och allt arbete som låg bakom denna, hamnat i skymundan.

Juridiken i ett visst land följer alltid det politiska systemet. I Östtyskland gick man inte bara från att vara en omdiskuterad, ung socialiststat till att bli en kapitalistisk, västlig stat med efterlängta utresemöjligheter för dess invånare; man gick också från att vara Förbundsrepubliken Tysklands granne till att bli en del av det.

Med en socialistisk grundsyn är privat ägande inget som direkt finns på kartan. Skall något ägas skall detta göras gemensamt, men egentligen är endast brukanderätten det som räknas. Efter sammanslagningen, när man ville få ordning på vem som ägde vad, vaknade viljan att få det registrerat, som ansågs vara ens egendom. Mycket pengar och tid gick åt att rekonstruera eftersatta registreringssystem och än idag är kan register över folks rättigheter till egendom vara otillförlitliga och rentav röriga. Expropriationer och önskemål om restitution av exproprierad fast egendom kan lägga ytterligare sten på bördan.

Treuhandanstalt, som med statens medel skulle modernisera det industriella landskapet i Östtyskland fick ta mycket kritik under de fyra år under vilka den var verksam. Det var inte utan fog, eftersom mycket av privatiserad egendom och av utbetalda stödmedel hamnade i fel fickor. Dock var idén med ett eget statligt företag som skulle "ta hand" om de folkägda företagen i Östtyskland av allt att döma god.

Jämfört med BRD hade DDR en arbetsrätt med generösa sociala inslag, som till exempel reglerna för att få stanna hemma vid vård av sjukt barn och reglerna för särskilda förmåner och rättigheter för kvinnor. Diskussionerna blev långa när dessa förmåner och rättigheter efter en övergångstid försvann. Det var en självklar rättighet att alla skulle ha arbete, men priset var en kostnadsbörda om företag och myndigheter inte kunde bära.

---

⁵⁴ Creifeld, Carl; "Rechtswörterbuch" s. 1196.

Arbetsplatsförlusterna blev därför stora och de därmed förbundna sociala kostnaderna höga. Grundfelet var att DDR:s industri inte alls hängde med tempot ute i resten av Europa.

Att ha varit verksam som yrkesjurist i DDR eller att som juriststuderande bli färdig med sina studier lagom till DDR:s sönderfall kunde orsaka stora problem beroende på vad man specialiserat sig på. De som ideologiskt korrekt inriktat sig på den socialistiska rätten kunde inte räkna med att få utöva sitt yrke i det nya Tyskland utan fick byta. Men även om man fick sin gamla utbildning godkänd, väntade det mycket konkurrens med dem som hade en "riktig" tysk juristexamen.

Många förefaller längta tillbaka till DDR. Den sociala trygghet man där hade är något som man skulle vilja ha tillbaka, medan utreseförbudet och angiveriet är det som de flesta samtidigt avskydde. Även många yngre människor som inte upplevde DDR:s storhetstid ser tillbaka på detta i ett rosarött skimmer, och DDRkultfilmer som "Go, Trabi, go!" och "Sonnenallée" är fortfarande mycket populära. Även nuförtiden ordnas i "ostalgin" tecken "ossipartys" där det kan hända att gamla östtyska kläder tas – eller varför inte en skjorta eller tröja från FDJ, "Freie Deutsche Jugend".

Med en gemensam politik och gemensamma mål kommer den tyska odelade juridiken att få goda följeslagare. Med minskad arbetslöshet ökar också det sociala skyddsnetet och man får råd att bygga upp den nedgångna infrastrukturen i det före detta DDR.

Sammanfattningsvis: Juridisk revolution eller inte – sammanslagningen av Öst- och Västtyskland var en betydelsefull och viktig juridisk händelse i Europas nutida historia. Även om inga liknande situationer uppkommit senare får man inte bortse från eller förringa det faktum att ett europeiskt land helt över en natt fick ett nytt juridiskt system – en händelse att ta vara på nu när exempelvis EU påverkar europeiska länder. Där sker det inte över en natt, och inte heller i den omfattningen som i Tyskland; men mer av den nationella rätten kommer att påverkas av gemensamma avtal och fördrag.

Bilaga A

Käll- och litteraturförteckning

TRYCKTA KÄLLOR

A. Ritter, Gerhard: *Der Preis der deutschen Einheit*.
München 2006, Verlag C. H. Beck.

Creifeld, Carl: *Rechtswörterbuch*.
München 2004, Verlag C. H. Beck.

Dörig, Harald: *Anerkennung juristischer Abschlüsse der DDR*. Neue
juristische Wochenschrift (NJW) 1990 s. 889.
Falk, Maria: *Tysklands inre enande*.
Stockholm 1991, Utrikespolitiska Institutet.

Falk, Maria; *DDR – en stat ger upp*.
Stockholm 1990, Utrikespolitiska Institutet.

Hilgendorf, Eric; *Recht*.
München 2003, Taschenbuch Verlag.

Horn, Norbert: *Das Zivil- und Wirtschaftsrecht im neuen Bundesgebiet*.
Köln 1993, Verlag Kommunikationsforum.

Marsh, David: *Det nya Tyskland*.
Stockholm 1995, SNS Förlag.

INTERNET

<http://www.bundesverfassungsgericht.de/>

http://de.wikipedia.org/wiki/Bundesanstalt_f%C3%BCr_vereinigungsbedingte_Sonderaufgaben, 2007-08-04

<http://de.wikipedia.org/wiki/Stasi>, 2007-05-08

<http://de.wikipedia.org/wiki/Treuhandanstalt>, 2007-01-27

<http://www.skatteverket.se/funktioner/svarpavanligafragor/privatbouppteckning/privatbouppteckningfaq/20050418vadararvsskatt.5.1f4b0dc10351b8449e80001831.html>, 2007-05-16

<http://sv.wikipedia.org/wiki/Grundlagsf%C3%B6rdraget>, 2007-04-21

<http://sv.wikipedia.org/wiki/Fyrmaktsavtalet>, 2007-04-21

ILLUSTRATIONER

Bilaga A

http://germanhistorydocs.ghi-dc.org/pdf/deu/pGHI_961d_a4_mb.pdf

Rättsfallsförteckning

1 BvR 179/94

1 BvR 368/97

1 BvR 616/99

2 BvR 955/00

1 BvR 1611/94

1 BvR 1740/98

1 BvR 1892/96

1 BvR 2069/98

1 BvR 2069/ 98 II

2 BvR 2555/96

2 BvR 2560/95

1 BvL 6/00